

(Το κείμενο στάλθηκε το Φθινόπωρο του 1998 και δημοσιεύθηκε στα *Μεσσηνιακά Χρονικά*, τόμ. 1, 1999, σελ. 64-71)

Η Μεσσηνία στη Χάρτα της Ελλάδος του Ρήγα Βελεστινλή

Ο εθνεγέρτης Ρήγας Βελεστινλής (Βελεστίνο 1757-Βελιγράδι 1798) είχε συλλάβει ένα συγκεκριμένο σχέδιο για την επανάσταση των υποδούλων με σκοπό την κατάλυση της πολύχρονης Οθωμανικής τυραννίας και τη δημιουργία μιας αντιπροσωπευτικής δημοκρατικής πολιτείας. Στο επαναστατικό του σχέδιο εντάσσεται και η δωδεκάφυλλη *Χάρτα της Ελλάδος*, την οποία είχε εκδώσει στη Βιέννη το 1796 και το 1797, τη χρονιά με τη μεγάλη επαναστατική και εκδοτική του δράση. Τότε εξέδωσε ακόμη τα έργα *Νέος Ανάχαρσις*, *Ηθικός Τρίπους*, την προσωπογραφία του Μεγάλου Αλεξάνδρου, *Νέα Πολιτική Διοίκησης*, που περιλάμβανε την *Επαναστατική Προκήρυξη*, τα *Δίκαια του Ανθρώπου*, το Σύνταγμα και τον *Θούριο* και το *Στρατιωτικόν Εγκόλπιον*¹.

Με την έκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος*, ήθελε να τονίσει στους σκλαβωμένους τον γεωγραφικό χώρο στον οποίο ζούσαν, τη σημαντική αρχαία κληρονομιά, να διδάξει στον υπόδουλο Ελληνισμό «τι έχασε, τι έχει, τι του πρέπει»². Γι' αυτό και γεμίζει την *Χάρτα* με πολλά νομίσματα, θέλοντας να δείξει την παλιά δύναμη των ελληνικών πόλεων, γιατί γνώριζε καλά πως νόμισμα σημαίνει δύναμη οικονομική, πολιτική, στρατιωτική.

Για την επαναστατική τακτική του Ρήγα είναι χαρακτηριστικά τα όσα γράφουν οι ανακριτικές αρχές σε σχετικό έγγραφο, που έφερε στο φως ο Γάλλος ελληνιστής Αιμ. Λεγράν: «...όπως δε παρασκευασθή ο ελληνικός λαός προς τοιαύτας διαθέσεις (επαναστατικές) υπεκινήθη υπό του Ρήγα μετάφρασις του Νέου Αναχάρσιδος, εχαράχθη ιδία Χάρτα των τουρκικών επαρχιών ελληνιστί εις δώδεκα φύλλα...και τέλος ετυπώθησαν πολλαί χιλιάδες αντιτύπων του συνημμένου εντύπου, εν ώ εύρηται έκκλησις προς το ελληνικόν έθνος προς επιδίωξιν της ελευθερίας αυτού από του τουρκικού ζυγού, σχέδιον ιδίου αυτονόμου πολιτεύματος»³.

Σε ένα άλλο έγγραφο, που δημοσιεύθηκε από τον καθηγητή Κων. Άμαντο, αναφέρεται ότι «...το κύριον πρόσωπον εις την επιχείρησιν αυτήν φαίνεται ότι είναι ο εν Τεργέστη κρατηθείς Ρήγας Βελεστινλής, όστις είναι και ο συντάκτης της προκηρύξεως κατ' αναμφισβητήτους αποδείξεις και όστις εζήτησε να παρασκευάση το κύριον σχέδιον του δια του ενταύθα εξαποστέλλοντος χάρτου, τον οποίον εδώ επεξεργάσθη και ο οποίος παρίστανε το μεγαλείον της Ελλάδος»⁴.

¹ Για τα έργα του Ρήγα ενδεικτικά βλ. Λεάνδρου Βρανούση, *Ρήγας*, Άπαντα Νεοελλήνων Κλασικών, τόμοι Α'-Β', Αθήνα 1968.

² Λεάνδρου Βρανούση, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 10, Αθήνα [1954], σελ. 49.

³ Βλ. Αιμ. Λεγράν-Σπ. Λάμπρου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτό μαρτυρησάντων*, Αθήνησιν 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνο-Ρήγα, (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου), Αθήνα 1996, σελ. 11.

⁴ Βλ. Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, εν Αθήναις 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνο-Ρήγα, (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου), Αθήνα 1997, σελ. 33.

Ο Ρήγας, για να ενισχύσει την ιστορική συνείδηση των Ελλήνων, παραθέτει στα κενά μέρη της *Χάρτας* του τις Επιπεδογραφίες ονομαστών τόπων και σημαντικών γεγονότων της αρχαίας Ελλάδος: των Αθηνών, της Σπάρτης, της Ολυμπίας, των Δελφών, των Θερμοπυλών, της Σαλαμίνας και της μάχης των Πλαταιών. Επίσης, σκορπάει σε όλα τα φύλλα της *Χάρτας* του εκατό εξήντα δύο αρχαία νομίσματα, δίνοντας έτσι στους σύγχρονους του Έλληνες την γνώση ότι οι αρχαίες ελληνικές πόλεις ήταν ονομαστές και ισχυρές, γιατί νόμισμα είχαν οι πόλεις με δύναμη πολιτική, οικονομική και στρατιωτική.

Ο Ρήγας ήθελε να χρησιμοποιήσει τη *Χάρτα* του, εκτός από τα όσα γράφει στον τίτλο ότι εκδίδει τη *Χάρτα* «*προς αμυδράν ιδέαν της αρχαιολογίας*» και όσα αναφέρει η *Εφημερίς* των αδελφών Πουλίου, στις 20 Φεβρουαρίου 1797, ότι εκδίδεται «*προς κατάληψιν της αρχαιολογίας*», και ως γεωγραφικό χάρτη του κράτους⁵ του, αμέσως μετά την επανάσταση, όπως διαπιστώνεται από τη βεβαιότητα του, που αναγράφει στο άρθρο 20 του Συντάγματός του, πως την πρώτη Μαΐου 1798 θα προχωρούσε σε εκλογές. Ακόμη με τη *Χάρτα* του ήθελε να έχει παραστατικά το γεωγραφικό χώρο, όπως συμπεραίνεται από το άρθρο 3 του Συντάγματός του, το οποίο λέει ότι το κράτος «*διαμοιράζεται, δια την ευκολίαν της διοικήσεως και δια να γίνεται η δικαιοσύνη ομοιοτρόπως, εις επαρχίας, τοπαρχίας και προεστάτα*».

Ο Ρήγας στον τίτλο της *Χάρτας* του σημειώνει ότι την εκδίδει για την κατανόηση της αρχαιολογίας, συγκαλύπτοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον πραγματικό σκοπό εκδόσεως της. Δείχνει έτσι πόσο προνοητικός ήταν, διότι μπόρεσε να πάρει από την Αυστριακή λογοκρισία την άδεια εκτυπώσεως της για ένα έργο, που απαιτούσε πολύμηνες τυπογραφικές εργασίες. Γνωρίζουμε ότι η *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως* τυπώθηκε στα τέλη του 1796, ενώ τα υπόλοιπα φύλλα μέχρι τον Μάιο του 1797.

«*ΕΙΔΗΣΙΣ.-Ετελείωσεν ήδη και η Ελληνική της Ελλάδος δωδεκάφυλλος Χάρτα του κυρ Ρήγα, και πωλείται δημοσίως, τόσον εδώ εις Βιένναν όσον και εις άλλας πόλεις οπού ο ίδιος εφρόντισε να στείλη. Όθεν δίδεται είδησις περί τούτου εις τους προσφιλείς της ελληνίδος εραστάς, η δε τιμή είναι προς τρία γρόσια έκαστον φύλλον*»⁶.

Όμως, όταν μετά λίγους μήνες τύπωνε την *Επαναστατική Διακήρυξη, τα Δίκαια του Ανθρώπου*, το Σύνταγμα και τον *Θούριο*, δεν ήταν δυνατόν να καλύψει τον πραγματικό του σκοπό, γι' αυτό και τα τυπώνει παράνομα σε δύο μερόνυχτα στο τυπογραφείο των αδελφών Πούλιου. Για την επαναστατική αυτή τακτική του Ρήγα, είναι χαρακτηριστικά τα αναγραφόμενα στα ανακριτικά έγγραφα, «*Ο Ρήγας απεκάλυπεν εις αυτόν (τον Ευστράτιο Αργέντη) την επαναστατικήν πρόθεσιν ήν είχε, συντάσσων τους χάρτας και μεταφράζων τον Ανάχαρσιν...*»⁷.

Πιο το πρότυπο της *Χάρτας της Ελλάδος* του Ρήγα;

⁵ Στοιχείο που δείχνει πόσο προνοητικός ήταν ο Ρήγας στην έκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος*, που απαιτούσε πολλές ημέρες εργασία στο τυπογραφείο, αποτελεί το γεγονός ότι έλαβε την άδεια εκτυπώσεως από την Αυστριακή λογοκρισία, αναγράφοντας στον τίτλο ότι εκδίδεται για την κατανόηση της αρχαιολογίας και αποκρύπτοντας τον πραγματικό σκοπό της εκδόσεως της. Όμως μετά από λίγους μήνες που εκτύπωσε την *Επαναστατική Προκήρυξη, τα Δίκαια του Ανθρώπου*, το Σύνταγμα και τον *Θούριο*, δεν ήταν δυνατόν να καλύψει τον πραγματικό σκοπό του, γι' αυτό και τα τυπώνει παράνομα σε δύο μερόνυχτα στο τυπογραφείο των Σιατιστινών αδελφών Πουλίου.

⁶ Βλ. *Εφημερίς*, Βιέννη 22 Μαΐου 1797, των αδελφών Πουλίου.

⁷ Βλ. Αιμ. Λεγράν, *Ανέκδοτα έγγραφα... ό. π.*, σελ. 75. Παρόμοια καταθέτουν, σελ. 81 και 101, και οι άλλοι σύντροφοι του Ρήγα, Δημήτριος Νικολίδης και Γεώργιος Τουρούντζιας.

Μέχρι πρόσφατα δεν ήταν γνωστός ένας γεωγραφικός χάρτης, τον οποίο να είχε χρησιμοποιήσει ο Ρήγας ως πρότυπο για τη χάραξη της *Χάρτας* του. Ήταν ένα από τα ζητούμενα των ερευνών περί Ρήγα. Οι πρόσφατες όμως έρευνες⁸ μας στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών Αθηνών, έχουν φέρει αποτελέσματα. Συγκεκριμένα, για πρώτη φορά βρέθηκε ο πρότυπος χάρτης, τον οποίο χρησιμοποίησε ο Ρήγας ως πρότυπο, και ο οποίος είναι χάρτης της αρχαίας Ελλάδος του Γάλλου χαρτογράφου Guil. Delisle (1675-1726), *Graeciae Antiquae Tabula Nova*⁹, που χαράχθηκε στο Παρίσι το 1707-8, στο Άμστερνταμ το 1733¹⁰ και στο Λονδίνο το 1794. Είναι επιχρωματισμένος χάρτης σε δύο τμήματα, το βόρειο τμήμα και το νότιο, με διαστάσεις το καθένα 64,5 εκ. επί 46,5 εκ. Ο χάρτης αυτός είναι χωρισμένος σε επαρχίες και τοπαρχίες, και είναι οι ίδιες όπως και στη *Χάρτα* του Ρήγα και μάλιστα τα αναγραφόμενα ονόματα, όπως διαπιστώνεται από την αντιστοιχία των ονομάτων, είναι όμοια και στους δύο χάρτες¹¹.

Η Μεσσηνία στη *Χάρτα της Ελλάδος* του Ρήγα

Ενδιαφέρον παρουσιάζει να εξετάσει κανείς επί μέρους τμήματα της *Χάρτας της Ελλάδος*, για να διαπιστώσει την αντιστοιχία των δύο χαρτών και ιδιαίτερα τα ονόματα, που ο Ρήγας χρησιμοποίησε. Η Μεσσηνία στη *Χάρτα* του Ρήγα, ως τοπαρχία με διακριτικά όρια, όπως αναγράφονται και στον επεξηγηματικό κατάλογο «*Εξήγησις των εν τω Χάρτη σημείων*» αποτελεί τμήμα της επαρχίας της Πελοποννήσου. Στην παραβολή των δύο χαρτών παρατηρούμε ότι η χάραξη της τοπαρχίας Μεσσηνίας είναι ίδια, φθάνοντας ανατολικά μέχρι το ακρωτήριο Ταίναρο¹². Επίσης, τα ονόματα που αναγράφονται είναι τα ίδια, όπως διαπιστώνεται και στην παρατιθέμενη στη συνέχεια αντιστοιχία τους. Ωστόσο, ο Ρήγας προσθέτει στην τοπαρχία της Μεσσηνίας και μερικά ακόμη ονόματα, τα οποία δανείζεται, μάλλον, από την *Γεωγραφία* του Μελετίου¹³, ή ακόμη και από άλλο χάρτη.

Delisle, *Graeciae Anticae*

Ρήγα, *Χάρτα της Ελλάδος*

⁸ Τα πρώτα αποτελέσματα με τίτλο «Δημήτριος Καραμπερόπουλος, Guil. Delisle και η *Χάρτα* της Ελλάδος του Ρήγα. Ταύτιση, για πρώτη φορά, ενός προτύπου», ανακοινώθηκαν στο Διεθνές Συνέδριο «Ο Ρήγας και η εποχή του», που πραγματοποιήθηκε με την επιστημονική διοργάνωση του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, στη γενέτειρα του Ρήγα, το Βελεστίνο, στις 13 Σεπτεμβρίου 1998. Επίσης δημοσιεύονται στην επανέκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος* από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, με επιμέλεια Δημ. Καραμπερόπουλου και θα συνοδεύεται ακόμη από το *Ευρετήριο της Χάρτας* και από μία μελέτη για τα νομίσματα της νομισματολόγου κας Βάσως Πέννα.

⁹ Πρβλ. Christos G. Zaharakis, *A catalogue of printed Maps of Greece 1477-1800*, Samourkas Foundation, second edition, Athens 1992, αρ. 912 και 915, σελ. 73.

¹⁰ Η χρονολογία μνημονεύεται στο βιβλίο Β. Σφυρόερα - Άννα Αβραμέα - Σπ. Ασδραχά, *Χάρτες και χαρτογράφοι του Αιγαίου Πελάγους*, Αθήνα 1985, σελ. 142-143.

¹¹ Βλ. την επανέκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος* από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998, όπου τα ονόματα αναγράφονται αναλυτικά σε αντιστοιχία.

¹² Ας σημειωθεί ότι η Μεσσηνία έχει διαφορετικά όρια και δεν εκτείνεται κατά το ανατολικό μέρος στο ακρωτήριο Ακρίτας στον χάρτη, που περιέχεται στο έργο του Barbie du Bocage, *Recueil de Cartes Geographiques plans, vues et medailles de l'ancienne Grece, relatives au voyage du jeune Anacharsis precede d'une analyse critique des Cartes*, Paris 1788. Μάλιστα, από το έργο αυτό ο Ρήγας έχει λάβει ως γνωστόν, τις περισσότερες επιτεδογραφίες της *Χάρτας* του. Βλ. Γεωργίου Λαΐου, «Οι χάρτες του Ρήγα», *Δ.Ι.Ε.Ε.*, τόμ. 14, 1960, σελ. 231-312 και σε ανάτυπο 1-88.

¹³ Μελετίου, *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, Βενετία 1728, «Περί της Μεσσηνίας», σελ. 370-373. Για το Μελέτιο βλ. τη διδακτορική διατριβή του Κων. Κυριακόπουλου, *Μελέτιος (Μήτρος) Αθηνών ο γεωγράφος (1661-1714)*, τόμ. Α'-Β', Αθήνα 1990, όπου και πλούσια βιβλιογραφία.

MESSENA	ΜΕΣΣΗΝΙΑ
Cyparissius Sinus	Κυπαρίσσιος κόλπος Αρκαδιάς
Platamodes	Πλατανώδης
Aulon	Αυλών
Alectra	Ηλέκτρα
Cyparissae	Κυπαρίσσα. Αρκαδιά ¹⁴
Sphacteris	Σφακτηρία
Pylus Messenia	Πύλος Μεσσήνης
Aegaleos M.	Αιγιάλειον όρος
Erana	Έρανα
Coryphasium	Κορυφάσιον
Asina Pratosa	Ασίνη. Φανερωμένη ¹⁵ . Πρατώσα
Methone	Πηδασός. Μεθώνη ¹⁶
Sphafiae I.tres	Σφαγιαί. Σαπιέντζαι
Corone	Κορώνη
Rhium	Ρείον
Acritas Prom.	Ακρίτας. Κάβο γάλλο Ακρωτ. ¹⁷
Messeniacus Sinus	Μεσσηνιακός κόλπος Κορώνης ¹⁸
Steniclarus	Στενίκλαρος
Thuria	Θούριον. Νήσι
Panissus fl.	Πάνισος. Περνίτζα ποταμός ¹⁹
Pherae	Φεραί. Κεραμίδι ²⁰
Olura	Ολούρα
Andania	Ανδανία
Nedon fl.	Νέδων. Λονγγαρόλα ποταμός
Abae	Αβέα. Καλαμάτα
Thicaeum	Τρικάιον
Gerania	Γερηνία. Γερεμέν
Ithome	Ιθώμη. Γρεβεγίνη
Messena	Μεσσήνη. Ματραγγιά
Cardamile	Καρδαμύλη. Σαπικό
Leyctra	Λεύκρα
Charadra	Χαράδης Μάννη
Thalamos	Καλαμάτα. Θάλαμος
Baetylus	Βαιτυλος. Βίτολο
Mesola	Μεσόλη
Diana Templum	Ιερόν Αρτέμιδος

¹⁴ «Πόλεις λοιπόν αρχαία της Μεσσηνίας ήσαν μετά την Κυπάρισσον ή και Κυπαρισσίαν (την οποίαν τινές θέλουσιν να είναι η νυν Αρκαδία)», Μελέτιος, *ό. π.*, σελ. 370.

¹⁵ «Ασίνη...καλείται κοινώς τώρα ο τόπος αυτής Φανερωμένη κατά τον Σοφιανόν», Μελέτιος, *ό. π.*, σελ. 371.

¹⁶ Εδώ ο Ρήγας χρησιμοποιεί δεύτερη ονομασία όχι της συγχρόνου εποχής αλλά αυτή του Τρωϊκού πολέμου, όπως ο Μελέτιος, *Γεωγραφία...*, *ό. π.*, σελ. 371, χαρακτηριστικά σημειώνει ότι η Κορώνη «προ του Τρωϊκού πολέμου Πηδασός εκαλείτο».

¹⁷ Στον Μελέτιο, *Γεωγραφία...*, *ό. π.*, σελ. 372, μνημονεύεται το δεύτερο όνομα του Ακρωτηρίου, «Ακρίτας το Ακρωτήριον, κοινώς λεγόμενον Κάβο δε Γάλλο».

¹⁸ Βλ. Μελέτιος, *Γεωγραφία...*, *ό. π.*, σελ. 372, όπου αναφέρει ότι εκ της Κορώνης «καλείται ο Μεσσηνιακός κόλπος, κόλπος της Κορώνης».

¹⁹ Γίνεται αναφορά στον Μελέτιο, *Γεωγραφία...*, *ό. π.*, σελ. 371, για το κοινό όνομα του Παμίσου ποταμού «Πιρνάτζα».

²⁰ Βλ. Μελέτιος, *Γεωγραφία...*, *ό. π.*, σελ. 373.

Thyrides Phenestrae I.tres

Θυρίδες. Καταφύγια

Τα παρακάτω ονόματα, που μνημονεύονται στη *Χάρτα της Ελλάδος*, δεν αναγράφονται στο χάρτη του Guill. Delisle. Μάλλον ο Ρήγας θα τα πήρε από τη *Γεωγραφία* του Μελετίου, όπου τα περισσότερα αναφέρονται, και από άλλη πηγή.

Ευάν.Μίτνα όρος

Ήρα

Άρης ποταμός

Πρώτη

Θηγανούσα

Βουφράς όρος

Σέλας ποταμός

Ναυαρίνος Νέος

Άλσος Απόλλωνος Καρακλονού²¹

Αίθεα

Μόθος

Οινιούσα. Βενέτικο

Κορυφάσιον. Τζιούνκι Ακρωτ.

Θερματίας όρος

Ναυαρίνος Παλαιός

Ηλέκτρας ποταμός

²¹ «Αι Φεραί πλησίον ήσαν του Νέδωνος ποταμού, εις αυτόν τον ποταμόν εγγύς ήταν Άλσος του Κορνείου Απόλλωνος, το οποίον κοινώς λέγεται Κοροκλονού», Βλ. Μελέτιος, *Γεωγραφία, παλαιά και νέα*, Βενετία 1728, σελ. 373.

Η Μεσσηνία στον χάρτη του Delisle

